

Zevâidu Târîhi Bagdâd 'ale'l-Kütübi's-sitte,
Haldûn el-Ahdeb, Dârü'l-Kalem, I-X,
Dımaşk 1417/1996.

Hadis âlimleri arasında rağbet görmesi sebebiyle Kütüb-i Sitte diğer hadis kaynaklarına göre daha fazla araştırma konusu olmuştur. Büyük çoğunluğu hicri 8. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınmış zevâid edebiyatının esas konusu da genellikle Kütüb-i Sitte olmuştur. Yani zevâid edebiyatı esas itibariyle Kütüb-i Sitte'de yer almayan hadisleri bir araya getirmek amacıyla meydana getirilmiştir.¹ Meselâ, Bûsirî'nin (ö. 840/1436) *İthâfü'l-hiyeretü'l-mehere* ve *Fevâidü'l-Müntekâ'sı* Heysemî'nin (ö. 807/1404) *Keşfü'l-estâr, el-Maksadu'l-a'lâ* ve *Mecmeü'z-zevâid*'i, İbn Hacer'in (ö. 852/1448) *el-Metâlibü'l-âliye, Zevâidu Müsnedi'l-Ahmed* ve *Zevâidu Müsnedi'l-Hâris*'i gibi örneklerini çoğaltabileceğimiz birçok eser farklı hadis kaynaklarının Kütüb-i Sitte'ye olan zevâidi'ni cemetmektedir. Zikri geçen eserlerden de görüleceği üzere Kütüb-i Sitte'de yer almayan hadisler genellikle onun dışındaki *musannef, müsned, sünen* ve *mu'cem* gibi diğer hadis kaynaklarından toplanmaktadır. Fakat müellifimiz zevâid hadislerin *câmi, sünen, müsned* ve *mu'cem* gibi yalnız hadis kaynaklarını ifade eden literatüre değil, onun dışında akâid, tefsir, fıkıh, siyer, ahlâk ve tarih eserlerine de şamil edilmesi gerektiğini savunmakta ve zevâid edebiyatında ilk kez belli bir bölgeye mahsus rical kitabının (*Târîhu Bagdâd*) *Kütüb-i Sitte*'de yer almayan rivayetlerini bir araya getirmektedir.

Hicri 5. yüzyılın ikinci yarısında artık râviler, herhangi bir kitap, nüsha veya cüz'e dayanmaksızın direk Hz. Peygamber'den rivayette bulunmuyorlardı.

¹ Birçok zevâid eseri Kütüb-i Sitte'de bulunmayan hadisleri cemetmektedir. Fakat *Kütüb-i Sitte*'yi oluşturan eserlerin birbirine olan zevâidleri de hadis âlimlerince bir araya getirilmiştir. Örneğin Bûsirî'nin "*Misbâhu'z-zücâce*" isimli eseri İbn Mâce'nin Kütüb-i Hamse'de yer almayan hadislerini cemederek değerlendirmiştir. İbnü'l-Mülakkin (ö. 804/1401) Müslim'in Buhârî dışındaki zevâidini, Ebû Dâvud'un *Sahihayn* dışındaki zevâidini, Tirmizî'nin *Sahihayn* ve Ebû Davud dışındaki zevâidini, Nesâî'nin zikri geçen dört eser dışındaki zevâidini ve İbn Mâce'nin Kütüb-i Hamse dışındaki zevâidini konu edinen birer eser telif etmiş ve bunları şerh etmiştir (İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtu's-Şafi'iyye*, IV, 253; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, V, 43-44).

Oysaki Beyhakî (ö. 458/1065), İbn Abdilberr (ö. 463/1070) ve Hatîb el-Bagdâdî (ö. 463/1070) gibi âlimler kendilerinden önceki hadis kaynaklarında bulunmayan hadisleri müstakil isnadlarla Hz. Peygamber'e ulaştırmışlardır. Bu sebeple müellife göre *Târîhu Bagdâd* eseri belli bir bölgeye mahsus rical kitabı olmanın yanı sıra aynı zamanda hadis kaynağı olarak da önem arz etmektedir (I, 83). Nitekim *Târîhu Bagdâd*'da yer alan hadis sayısı 4385'tir. bu sayı da neredeyse *Sünen-i Tirmîzî*'nin (3956) ve *Sünen-i İbn Mâce*'nin (4341) ihtiva ettiği hadis sayısına yakındır. *Târîhu Bagdâd*'ın ihtiva ettiği 4385 hadisten 2253'ü Kütüb-i Sitte'de zikredilmemektedir. Bu rakam bize rical kitaplarının zevâid edebiyatı açısından ne kadar önemli olduğu hakkında bilgi vermektedir.

Müellif hangi hadislerin 'zevâid' sayılabileceği hususundaki temel kriterleri kabul etmekle beraber bazı hususlarda klâsik dönem hadis âlimlerinden farklı düşünmekte ve bunu eserinde uygulamaktadır. Bu sahada eser telif etmiş birçok hadis âlimine göre herhangi bir hadisin zevâid sayılabilmesi için şu üç özelliğe sahip olması gerekir: 1. Herhangi bir hadis hem mana hem de lafız bakımından *Kütüb-i Sitte*'de veya bu eserlerden birinde gerek sahabe gerekse sahabe olmayan başka bir kimse tarafından rivayet edilmemiş olmalıdır. 2. Aynı anlamı ifade eden hadis, Kütüb-i Sitte'de mevcut olsa dahi başka eserlerde farklı bir sahabî tarafından rivayet edilmiş olmalıdır. 3. Gerek Kütüb-i Sitte'de gerekse diğer hadis kaynaklarında rivayet edilen herhangi bir hadisin metni ve sahabî râvîsi aynı ise, diğer kaynaklardaki hadisin zâid olan kısmı önemli bir farklılık arz etmelidir.

Ahdeb, zevâid hadislerle ilgili birçok eser meydana getirmiş Heysemî, Bûsîrî ve İbn Hacer'den farklı olarak *merfû* hükmünde olmayan *mevkûf* hadisleri herhangi bir hüküm ihtiva etmemesi gerekçesiyle zevâidden saymamaktadır (I, 67). Müellife göre Kütüb-i Sitte'de yer alan herhangi bir *merfû* hadis, *Târîhu Bağdâd*'da *mevkûf* olarak zikredilmişse bu rivayet de zevâidden sayılmamaktadır. O, Hatib Bagdâdî'nin muhtasar bir şekilde rivayet ettiği fakat Kütüb-i Sitte'de tafsilatlı olarak yer alan aynı sahabînin hadisini zevâid olarak değerlendirmemektedir (I, 69). Hatib Bagdâdî'nin naklettiği hükmen *merfû* olan herhangi bir *mevkûf* hadis eğer Kütüb-i Sitte'de *merfû* olarak rivayet edilmişse bu hadis de müellife göre zevâid olarak değer bulmamaktadır (I, 72).

Ahdeb'in zikrettiği söz konusu ayrıntılar onun herhangi bir zevâid hadisin farklı bir hüküm ihtiva etmesi gerektiği kanısında olmasından kaynaklanmaktadır. Yani zevâid hadisin en belirgin özelliği Kütüb-i Sitte'deki hadislerden farklı olarak değişik bir hüküm içermesidir. Onun bu hususta klâsik hadis âlimlerden farkı şöyle özetlenebilir: Klâsik âlimlere göre herhangi bir zevâid hadisin ölçüsü ek bilgi ihtiva etmesidir. Ahdeb'e göre ise zevâid hadisin ölçüsü içerdiği ek bilginin yeni bir hüküm ifade etmesidir. O, bu düşüncesiyle zevâid hadisin anlamını daraltmakta ve aynı sahabeden nakledilmemek kaydıyla

şahidi Kütüb-i Sitte'de bulunan herhangi bir hadise *Zevâidu Târîhi Bagdâd ale'l-Kütübi's-Sitte* isimli eserinde yer vermemektedir.

Müellifin bu çalışması diğer zevâid eserlerinden farklı olarak fıkıh bâblarına göre değil 'ale'l-ahruf bir tertibe sahiptir. *Târîhu Bâgdâd*'daki kronolojiye sadık kalan müellif hadisleri şahıs isimlerine göre kaydetmektedir. Hadislerin bu şekilde tertibi esere *müsned* ve *mü'cem* görünümü kazandırmaktadır ki bu da *Târîhu Bagdâd*'ın tabakât eseri olmasından kaynaklanmaktadır. Hadislerin ön plana çıkarılarak numaralı şekilde zikredilmesinden sonra parantez içinde onun *Târîhu Bâgdâd*'da kaydedildiği yeri işaret etmesi araştırmacıya bazı hususlarda zorluk çıkarmaktadır. Örneğin fikhî bilgi içeren herhangi bir hadisi *Zevâidu Târîhi Bagdâd*'da bulmak için bu eserin tümünü taramak gerekir. Oysaki hadislerin tahrici yapıldığı için hangi hadisin hangi konuda olduğu bilinmektedir. Bu sebeple kitabın tertibinde sünen eserleri örnek alınarak hadisleri ait oldukları kitaplar ve bâb başlıkları altında kaydetmek mümkündür. Bu durumda müellifin de belirttiği gibi, hem Hatîb Bâgdâdî'nin Kütüb-i Sitte dışında hangi hadisler rivayet ettiği daha açık anlaşılmalı olacak, hem de araştırmacıya kolaylık sağlayarak zaman kazandıracaktır. Eser zevâid edebiyatında ilk kez bir rical kitabının Kütüb-i Sitte'de yer almayan hadislerini (zevâid) konu edindiği için söz konusu eleştirilere açık olması muhtemeldir.

Zevâidu Târîhi Bagdâd eseri gerek müellifinin farklı zevâid anlayışıyla telif etmiş olması, gerekse bu branşta diğer zevâid eserlerinden farklı olarak belli bir bölgeye mahsus rical kitabının zevâidini cemetmesi hasebiyle önem arz etmektedir. Aynı anlamlı hadislerden birinin taşıdığı zâid kelimenin veya ifadenin diğerine nispeten farklı bir hüküm ifade etmesi durumuna göre hadislerin zevâid olarak telâkki edilmesi hem birçok tekrarı önlemiş hem de hacmi küçültmüş olur. Oysaki küçük rivayet farkını dahi dikkate alarak hadisleri zevâid diye değerlendirmek şahidi Kütüb-i Sitte'de bulunan hadislerin başka bir eserde cemedilmesi anlamına gelmektedir. Bu eser örnek alınarak akâid, tefsir, fıkıh, siyer, ahlâk, tarih ve tasavvuf gibi hadis kaynaklarının dışındaki kaynakların Kütüb-i Sitte'de bulunmayan hangi hadisleri ihtiva ettiklerini tespit etmek mümkündür. Bu sayede bütün İslâmî literatürde yer alan Hz. Peygamber'e ait söz, fiil ve takrirler bir arada bulunarak araştırmacıların hizmetine sunulmuş olacaktır.

Namiq ABUZEROV

MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İSTANBUL